DOI: 10.31388/2519-884X-2022-46-30-36

УДК 330.131.7:631.152.2

Христенко Г. М., *к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»*
saranchuk16@ukr.net

Федуняк І.О., *к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»*
iofedunyak@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. *У статті розглянуто роль інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств в сучасних умовах глобалізації та інтеграції України у світовий економічний простір. Систематизовано внутрішні та зовнішні загрози інноваційно-інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Доведено, що інноваційна активність підприємства залежить від його інноваційного потенціалу. Визначено складові інноваційного потенціалу підприємства. Проаналізовано чинники впливу на активізацію інноваційно-інвестиційного розвитку сільського господарства. Обґрунтовано, шо необхідною умовою здійснення ефективної інноваційної діяльності є вміння управляти інноваційними ризиками. Узагальнено підходи до визначення сутності ризик-менеджменту. Сформовано основні переваги впровадження та ефективного функціонування системи ризик-менеджменту на аграрних підприємствах. Визначено пріоритетні інструменти зменшення рівня ризиків на сільськогосподарському підприємстві.*

Ключові слова: *інноваційно-інвестиційний розвиток, інноваційна активність, інноваційний потенціал, інноваційні ризики, ризик-менеджмент, аграрні підприємства.*

JEL code classification: O13

Halyna Khrystenko, *PhD of Economic, Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Management Separated Subdivision National University of Life and Environmental Science of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»*
saranchuk16@ukr.net
Ihor Fedunyak, *PhD of Economic, Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Management Separated Subdivision National University of Life and Environmental Science of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»*
iofedunyak@gmail.com

FORMATION OF A RISK MANAGEMENT SYSTEM FOR INNOVATIVE AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. *The article examines the role of innovative and investment development of agricultural enterprises in modern conditions of globalization and integration of Ukraine into the world economic space. Systematized internal and external threats to innovation and investment development of agricultural enterprises. It is proven that the innovative activity of the enterprise depends on its innovative potential. The components of the innovative potential of the enterprise are determined. Factors influencing the activation of innovative and investment development of agriculture are analyzed. It is substantiated that a necessary condition for the implementation of effective innovative activity is the ability to manage innovative risks. Approaches to defining the essence of risk management are summarized. The main advantages of the implementation and effective functioning of the risk management system at*

agricultural enterprises have been established. The priority tools for reducing the level of risks at the agricultural enterprise have been determined.

Key words: *innovation and investment development, innovation activity, innovation potential, innovation risks, risk management, agricultural enterprises.*

Постановка проблеми. Сільське господарство є найважливішою складовою агропромислового комплексу України, де виробляється життєво необхідна для суспільства продукція та зосереджено значний потенціал. Від рівня розвитку сільського господарства та стабільності його функціонування залежить розвиток національногосподарського комплексу, матеріальний добробут населення та продовольча безпека держави в цілому.

Слід зазначити, що стійкий розвиток аграрного сектору економіки значною мірою зумовлюється природними й організаційно-економічними особливостями сільськогосподарського виробництва, які вирізняють його від інших галузей національного господарства. Особливості функціонування сільськогосподарських підприємств пов'язані із значною кількістю ризиків, які в свою чергу ведуть до виникнення певних обставин, що негативно впливають на діяльність і результативність аграрної галузі.

Інтеграція України у світовий економічний простір потребує переведення вітчизняного аграрного виробництва на якісно нову – інноваційну модель розвитку та формування сучасної ринкової технологічної і технічної політики. Інноваційний розвиток аграрних підприємств неможливий без дієвого механізму інвестування та формування системи ризик-менеджменту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним підґрунтям у дослідженні проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку стали праці зарубіжних вчених-економістів П. Друкера, Ф. Діксона, С. Ільєнкової, М. Кондратьєва, Р. Нельсона, Р. Патори, І. Перлакі, Дж. Пілдича, Р. Пітструп-Андерсена, Б. Санто, Р. Фатхутдінової, Р. Фостера, Й. Шумпетера. Вагомий внесок у дослідження особливостей інноваційно-інвестиційних процесів в Україні зробили відомі українські вчені: В. Андрійчук, В. Амбросов, С. Володін, О. Гудзь, О. Дацій, О. Єрмаков, М. Корецький, М. Кропивко, Ю. Лупенко, Г. Мазнєв, М. Малик, П. Макаренко, В. Мартиненко, О. Мороз, П. Саблук, О. Ульянченко, Л. Федулова, А. Чупіса, О. Школьний, О. Шпикуляк, О. Шпичак, М. Хвесик та ін.

Ризиковість діяльності аграрних підприємств розглядається у наукових працях Н. Бірченко, О. Кобилянської, О. Рудич та інших економістів-аграріїв. Дослідженням теоретичних і прикладних засад ризик-менеджменту підприємств присвятили свої праці: В. Амбросов, Р. Біловол, М. Дем'яненко, В. Гросул, І. Єпіфанова, І. Макаренко, О. Терещенко та інші.

Незважаючи на різноплановість наукових результатів у межах цієї проблематики, слід зазначити, що залишаються недостатньо висвітленими питання формування концепції ризик-менеджменту сучасного аграрного підприємства в умовах удосконалення інноваційно-інвестиційної системи його розвитку.

Метою статті є обґрунтування рекомендацій щодо формування системи ризик-менеджменту інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств з урахуванням особливостей зовнішнього та внутрішнього контексту.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення сталого функціонування сільськогосподарського виробництва можливе за умови переходу його на новий техніко-технологічний рівень розвитку з використанням більш прогресивних технологій, досягнень науково-технічного прогресу, науки та передового вітчизняного та світового досвіду.

Інноваційні процеси передбачають здійснення інвестицій для оновлення основних засобів виробництва, впровадження інноваційних технологій, закупівлі високопродуктивних сортів рослин, тварин. Саме достатні інвестиції є запорукою переходу на інноваційну модель розвитку сільськогосподарських підприємств.

В сучасних умовах глобалізації актуальним питанням є забезпечення

інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної галузі, адже ефективне поєднання інноваційної діяльності сільськогосподарського підприємства з використанням залучених інвестицій дасть можливість суттєво посилити стійкість і конкурентоспроможність продукції, експортний потенціал галузі та надійність продовольчої безпеки держави в цілому.

Давідов М.В. вважає, що інвестиційно-інноваційна діяльність підприємств – це складна динамічна система, що ґрунтується на комплексі фінансово-економічних важелів і стимулів, яка поєднує технологічні процеси та форми організації виробництва на основі найновіших досягнень науки і техніки із формами їх багатостороннього фінансування [1].

Основні групи зовнішніх та внутрішніх загроз (на рівні держави та підприємства) інноваційно-інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств систематизовано в табл. 1.

Таблиця 1

Внутрішні та зовнішні загрози інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств

Вид загрози	Зовнішні загрози	Внутрішні загрози	
		на рівні держави	на рівні підприємства
Політичні	Нестабільність політичних зав'язків (зовнішня агресія, відсутність підтримка світової спільноти тощо)	Політична нестабільність, форс-мажорні обставини (стихійні лиха, техногенні аварії тощо)	Відсутність чіткої інноваційної політики
Економічні	Зміна політико-економічної орієнтації країни-інвестора	Недосконала нормативно-правова база щодо інноваційно-інвестиційної діяльності	Низький рівень інноваційного потенціалу
Фінансові	Фінансова криза	Нестабільність вітчизняної валюти, інфляційні процеси, фінансова криза	Нестабільний фінансовий стан
Кадрові	Витік кадрів за кордон	Недостатній рівень фахової підготовки спеціалістів в галузі інновацій	Низький рівень кадрового потенціалу
Інформаційні	Втрата позицій у зв'язку із діяльністю міжнародної економічної розвідки	Відсутність належної інформаційної політики, низький рівень моніторингу, недостатній рівень розвитку інформаційно-консультаційної діяльності	Низький рівень інформаційної забезпеченості

Джерело: власна розробка автора

В результаті проведених досліджень встановлено основні загрози інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України, а саме: нестача власних фінансових ресурсів; значні витрати на нововведення; недостатня фінансова підтримка держави; високий рівень ризику; тривалий період окупності нововведень [2].

Інноваційна активність підприємства залежить від його інноваційного потенціалу, під яким розуміють сукупність наявних ресурсів і можливість їх мобілізації з метою досягнення поставлених інноваційних цілей. Завдяки високому інноваційному потенціалу підприємство може оперативно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі, вести інноваційний пошук і здійснювати організаційні зміни [3].

Вважаємо за доцільне виділити наступні складові інноваційного потенціалу підприємства: техніко-технологічну, кадрову, фінансово-інвестиційну, економічну, організаційно-управлінську, інформаційну, маркетингову, інтелектуальну (рис. 1).

Рис. 1. Складові інноваційного потенціалу підприємства.
Джерело: власна розробка автора

Успішна діяльність підприємства, зміцнення конкурентних позицій на ринку, стабільний та сталий його розвиток можливий лише за умови наявності всіх складових інноваційного потенціалу.

Техніко-технологічний потенціал визначається здатністю підприємства до переналагодження, перепланування операцій, впровадження сучасних технологій, оновлення, поповнення й модернізації матеріально-технічної бази [4].

Кадровий потенціал характеризує здатність персоналу підприємства генерувати та сприймати інноваційні ідеї, реалізовувати їх на практиці, застосувати нові техніко-технологічні, організаційно-економічні та управлінські рішення.

Фінансово-інвестиційний потенціал знаходить прояв у матеріальній основі забезпечення інноваційного розвитку підприємства.

Економічний потенціал забезпечує можливості вивчення ринків збуту, аналізу і прогнозування переваг інновацій, вибору ідей [5].

Організаційно-управлінський потенціал визначається наявністю на підприємстві організаційних умов для впровадження інновацій, а також відповідністю системи управління підприємством завданням інноваційного розвитку [6].

Інформаційний потенціал відображає інформаційну забезпеченість підприємства, ступінь повноти та точності інформації.

Маркетинговий потенціал пов'язаний з можливістю підприємства до систематизованого і планомірного спрямування всіх його функцій (визначення потреб і попиту, організації виробництва, продажу, післяпродажного сервісу) на задоволення потреб споживачів і використання потенційних ринків збуту. У структурі маркетингового потенціалу виділяють логістичний ресурс [7].

Логістичний потенціал – це сукупність реалізованих, пропонованих до реалізації та перспективних можливостей підприємства зі створення ефективних логістичних систем на інноваційних засадах та ефективному управлінню матеріальними і супутніми потоками.

Інтелектуальний потенціал визначає можливості втілення знань, ідей, задумів і доведення їх до рівня нових технологій, організаційно-економічних та управлінських рішень [8].

Необхідною умовою активізації інноваційно-інвестиційного забезпечення сільського господарства є наявність у галузі кваліфікованих кадрів. Очевидно, що ефективність та можливість використання інноваційних розробок у виробництві значною мірою залежать від

компетентності та професіоналізму персоналу агросектору. Керівники та фахівці, які є провідною ланкою у впровадженні досягнень науки у практику, в нинішніх умовах окрім реалізації організаторських навиків та вмінь повинні постійно вивчати провідний досвід, вміти аналізувати та прогнозувати господарську діяльність [9]. Аграрному виробництву необхідні якісно нові кадри, які будуть не лише ефективними керівниками, технологами, але й професійними менеджерами, котрі володіють операційним менеджментом.

Успішний розвиток інноваційних процесів значною мірою залежить від інформаційної забезпеченості аграрної галузі. Відповідальність за це мають взяти на себе органи управління сільського господарства та наукові організації — творці інновацій. Вони прямо і безпосередньо зацікавлені в оперативному інформуванні товаровиробників про створені та створювані інновації [10].

Високий рівень ризику є однією з характерних ознак інноваційних процесів сільськогосподарських підприємств. Впровадження інноваційних проєктів може мати негативні наслідки, які не обов'язково залежать від самих інновацій, а від процесу управління інноваційною діяльністю [6].

Створення ефективного механізму управління інноваційною діяльністю на підприємстві дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення на відповідному стратегічному рівні, знижувати ризик даної діяльності в результаті комплексного оцінювання інноваційного потенціалу, забезпечити підвищення ефективності використання наявних ресурсів підприємства.

Необхідною умовою здійснення ефективної інноваційної діяльності є вміння управляти інноваційними ризиками, що полягає не в повному їх виключенні, а у визначенні допустимих меж, що дозволить мінімізувати негативні наслідки настання ризикової події. Слід зазначити, що важливим завданням аграрних підприємств є формування ефективної системи ризик-менеджменту інноваційно-інвестиційного їх розвитку [3].

Ризик-менеджмент − це сукупність принципів, методів і форм управління організацією та її поведінкою в зовнішньому середовищі в умовах невизначеності та конфліктності. У рамках ризик-менеджменту вирішуються три основні завдання: профілактика виникнення ризиків; мінімізація збитку, спричиненого ризиками; максимізація додаткового прибутку, який отримує підприємство внаслідок управління ризиками. Основна мета ризик-менеджменту – це зменшення або ліквідація можливих втрат від ризику, тому визначення принципів та функцій управління ризиком мають суттєве значення для застосування ризик-менеджменту на підприємстві [4].

Головним у ризик-менеджменті є точкові і системні дії на кожен ризик, успішність яких сприятиме перетворенню проблем у розвиток і успіх господарської діяльності в цілому.

До основних переваг впровадження та ефективного функціонування системи ризик-менеджменту на аграрних підприємствах слід віднести [8]:

– створення надійної основи для стратегічного планування та прийняття виважених управлінських рішень;

– можливість уникнення цінових несподіванок;

– підвищення ймовірності досягнення поставлених цілей за рахунок зниження втрат через настання непередбачуваних подій;

– забезпечення оптимального використання ресурсів;

– мінімізація наслідків виявлених та можливих кризових ситуації шляхом ідентифікації, обробки та керування ризиками;

– попередження втрат та дії з ліквідації наслідків ризиків, а також прораховування передумови можливого повторення кризових ситуацій;

– поліпшення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств;

– сприяння більшій відкритості діяльності керівництва і поліпшення комунікацій.

Основними інструментами зменшення рівня ризиків на сільськогосподарському підприємстві є:

диверсифікація, страхування, орендні умови, високий рівень ресурсного забезпечення (рис. 2).

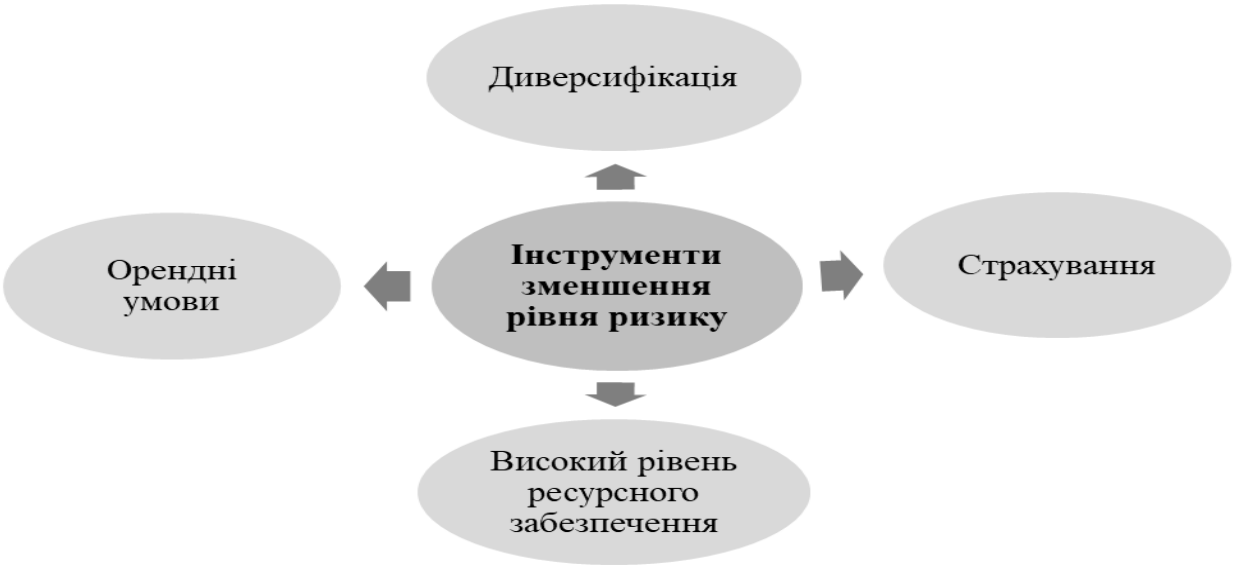

Рис. 2. Інструменти зменшення рівня ризиків на сільськогосподарських підприствах.
Джерело: власна розробка автора

Впровадження аграрними підприємствами системи ризик-менеджменту дозволяє забезпечити стабільність їх розвитку, підвищити обґрунтованість прийняття рішень в ризиковій ситуації, покращити фінансовий стан.

Висновки. Реалізація напрямів інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств дасть можливість суттєво посилити стійкість і конкурентоспроможність агропромислового комплексу, експортний потенціал галузі та надійність продовольчої безпеки нашої держави. Інноваційно-інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств пов'язана з ризиками, які визначаються сукупним впливом низки чинників зовнішнього середовища та внутрішнім станом кожного суб'єкта господарювання.

Можна стверджувати, що інноваційно-інвестиційний розвиток аграрних підприємств потребує опрацювання виваженої інноваційної політики суб'єктів АПК та формування ефективної системи ризик-менеджменту і механізмів управління інноваційним розвитком.

Список використаних джерел

1. Давідов М. В. Організаційно-фінансове забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 9. С. 92-97.
2. Єрмаков О. Ю., Саранчук Г. М. Інноваційний розвиток зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 196 с.
3. Залізко В. Д., Мартиненков В. І. Сутність інноваційного розвитку економіки сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 66-71.
4. Мостенська Т. Л. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 3(7). С.72-79.
5. Смолій Л. Інвестиційні аспекти формування інтелектуального капіталу в аграрному виробництві. *Галицький економічний вісник*. 2014. № 1. С. 62-69.
6. Yavorska T. I. Small Business in Agriculture: Theory and Practice. Kyiv: NNS IAE, 2012.
7. Коноваленко А. С. Взаємодія суб'єктів маркетингового механізму. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* 2020. Вип. 1, № 21. С. 129–136.
8. Trusova N., Vasyl'yeva O., Kolokolchykova I., Konovalenko A., & Herasymenko I. (2022). Marketing support of corporate social responsibility of agri-food enterprises. *Scientific Horizons*. 2022. Vol. 25(7). P. 101-114. https://doi.org/10.48077/scihor.25(7).2022.101-114.
9. Remeikienė R. and Gasparėnienė, L. Green farming development opportunities: The case of Lithuania, Oeconomia Copernicana. 2017. Vol. 8(3). P. 401-416.
10. Тебенко В. М., Болтянська Л. О. Проблеми та тенденції розвитку внутрішньої торгівлі Запорізької області. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17.

References

1. Davidov, M. V. (2008), "Organizational and financial support of innovative activities of business entities", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 9, pp. 92-97.
2. Ermakov, O. Yu. and Saranchuk H. M. (2011), Innovatsijnyj rozvytok zernovyrobnytstva v sil's'kohospodars'kykh pidpryiemstvakh [Innovative development of grain production in agricultural enterprises], Nizhyn : Vydavets' PP Lysenko M.M., Ukraine.
3. Zalizko, V. D. and Martynenkov, V. I. (2016), "The essence of innovative development of the economy of rural areas", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 66-71.
4. Mostens'ka, T. L. (2010), "Risk management as a tool for managing the enterprise's economic risk", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, vol. 3(7), pp. 72-79.
5. Smolij, L. (2014), "Investment aspects of the formation of intellectual capital in agricultural production", Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 1, pp. 62-69.
6. Yavorska, T. I. (2012), Small Business in Agriculture: Theory and Practice, NNS IAE, Kyiv.
7. Konovalenko, A.S. (2020). The interaction between the subjects in marketing mechanism. Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University, 1(21), 129-136.
8. Trusova, N., Vasyl'yeva, O., Kolokolchykova, I., Konovalenko, A., & Herasymenko, I. (2022). Marketing support of corporate social responsibility of agri-food enterprises. *Scientific Horizons*, 25(7), 101-114. https://doi.org/10.48077/scihor.25(7).2022.101-114.
9. Remeikienė, R. and Gasparėnienė, L. (2017), Green farming development opportunities: The case of Lithuania, Oeconomia Copernicana, 8(3), 401-416.
10. Тебенко В. М., Болтянська Л. О. Проблеми та тенденції розвитку внутрішньої торгівлі Запорізької області. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. №17.